

אודות יחיאל הופר

(חסידות וחסידיים)

חמש-עשרה שנה יושב עמנו סופר נכבד מאוד, בר-אוריין ורב-כשרונות וכותב דברים שלא נכתבו לפנינו מעולם. יהודי יליד-וארשה הוא ואביו מחשובי החסידים של האדמו"ר מאלכסנדר; ואת חצרות-וארשה ויהודיהן ואת „שטיבל'ך"-וארשה וחסידיהם יודע הופר ידיעה רחבה ועמוקה, והוא מעלה אותם לפנינו בסיפוריו מערכות-מערכות, נדבך על גבי נדבך. בנין מפואר כאן ורב-קומות ומרובה-אוכלוסים, והמחבר אינו פוסח אפילו על קומה אחת; במרתפים הוא פותח ובעליות-הגג הוא מסיים. חננו אלוהים בעין רואה ובוחנת, וכוח-זכירתו גונז את המראות שעברו לפני עיניו ושומר את מה שנתרחש בימיו, וכל העולם הזה, הקיים והמשתנה, מקופל ומונח בראשו ובדמיונו ומצפה לגאולתו. ונתקיים ביחיאל הופר מאמר חז"ל: „פורש את הוילון ועושה חצר, קופל את הוילון ועושה אותה גינה".

רבים כתבו על החסידות בסיפוריהם: ברדיצ'בסקי, פרץ, אש, עגנון וכו'. הם תיארו חצרות אדמו"רים ונימוסי צדיקים; שמו בפי גיבוריהם רעיונות-החסידות ורחשיה ודרכיה והבדלי-נוסח ומנהגות בזרמיה. מעטים מאוד נתנו לנו את היהודים-החסידים וארחות-חייהם ממש. ברדיצ'בסקי עיקר ענינו החסידות. פרץ ודאי לא עשה כן. מעולם לא הלך ל„שטיבל'ך". אש העלה מן האדם-החסיד (ובדרך כלל בספרות אידיש מצוי הוא יותר), אך לא הס-פיק התלמיד-חכם שבו וקצרה ידו לעשות כל מלאכתו אשר עשה. ואפילו אצל עגנון מתקשה אתה לומר מה עסקו — קונטרסי-חסידות ומעשיותיהם או יהודים-חסידים אשר בתוכם חי והיה כאחד מהם? הואיל מכתביו אפילו לא ברור לך, מה היה ביתו

ואם חסידיו היו אבותיו. לא כן יחיאל הופר. כשעסקו בחסי-
דות, משמע עסקו בחסידים, ברבבות רבבות הללו,, שהולכים
לשטיבל'ך". כי הוא עצמו, משניתן הילוך לרגליו, הולך הוא
אחרי אביו ל,,שטיבל" אלכסנדר שברחוב זאמנהוף באחת מחצרות
וארשה.

חסידות פולין, לאחר שעשתה שלום במרומיהם של תפילה
וכוונות ויראת-שמים ותלמוד-תורה, נצרכת היתה לסוכה בשביל
שלום זה, למקום בפני עצמו, שאינו מיוחד לתפילה ונוסח וכוונה
בלבד, אלא שיהא גם מקום-תורה, מקום שיושבין, ומאחרים לשבת
בחברותא ולומדין גם ש"ס ופוסקים. וכיוון שחסידות זו לא
פרשה מן הקהילה היהודית בערי פולין וכרכיה, אלא עושה היא
לפי דרכה בתוך כלל ישראל, בתוך ציבור המקום, הרי לא רצתה
לכבוש את בתי-הכנסת ואת בתי-המדרשות לצרכיה, ועל כרחיה
יצאה ובנתה צורה חדשה לבית-ועד — את ה,,שטיבל". פירושה
של מלה זו באידיש — בית; אלא הלמ"ד שבסופה, כאילו מקטינה
שעור קדושת-המקום אבל מרבה את החיבה לו. לא בית רם
ומקושט (על הרוב אחד בעיר) דוגמת בית-הכנסת, שמייוחד הוא
לתפילה בלבד. ולא בית דוגמת בית-מדרש (על הרוב כמה וכמה
בתי-מדרשות בעיר), שמקומו קבוע ובנוי מלכתחילה לתכליתו,
ושמייוחד הוא גם לתפילה וגם לתלמוד-תורה; וקדושתו כקדושת
בית-הכנסת, אף על פי שמותר לנהוג בין כתליו כמה מנהגים של
חולין (עישון סיגריות, למשל). לא כן ה,,שטיבל". אפילו בימי
גדולתה של החסידות בפולין ורוב עושרה לא היתה בונה את
ה,,שטיבל"ים שלה. לעולם הם בדירה שכורה, ואפילו עוברים
מדירה לדירה לפי צרכם. אלא כל זמן שהחסידים הולכים לבית
זה הריהו מקום-קדוש, אף על פי שהרבה מעשי חולין מותרים
במחיצתו.

1 שלא בדומה לחסידות אוקראינה, למשל, שהורודצקי אומר לשבח על ר' אהרן
מטשרנאבל: „הוא הצטיין במידותיו התרומיות וביראת-שמים תמימה בלי שום
התחממות, תלמודית או קבלית, ולא הצטיין לא בבקאות בתלמוד אף לא בקבלה"
(„זכרונות", הוצ' „דביר", עמ' 17).

צורה חדשה זו של בית-ועד רוחני וחברתי הכרח היתה לחסי-
דות פולין. בראשית ימיה (ימי „המנין“) ודאי אנוסה היתה לפרוש
לקרן זוית מחמת המחלוקת והרדיפות, וכשפסקה המחלוקת ויד
החסידות על העליונה, לא יצאה, כאמור, לכבוש בתי-תפילה
ולכפות עליהם נוסח חייה. היא הוסיפה לעצב דמות-עצמה בתוך
ה„שטיבל“ השכור. שכן עם פסיעותיה הראשונות דמתה חסידות-
פולין לאיילה זו שקרניה מפוצלות לכאן ולכאן. לא גוף אחד ולא
נימוס אחד היתה. כמה וכמה גופים וכמה וכמה נימוסים לה.
וכל מקום ומקום (ק׳זניץ, קוצק, וורקה ועוד) עושה „שטיבל“
בפני עצמו, ובהמשך הזמנים, משנתרבו השושלות, עלה גם מספרם
של ה„שטיבל׳“, ובכרך דוגמת וארשה הגיעו למאות וממילא
נברא גם טיפוס של יהודי „הולך לשטיבל“.

וצא וראה : לבית-הכנסת היו שואלים — „כלום אתה מתפלל
בבית-הכנסת?״ ; לבית-מדרש היו שואלים — „באיזה בית-מדרש
אתה מתפלל, או אתה לומד?״ ; ל„שטיבל“ אין שואלים כך אלא
דיבור מיוחד לו, וכך שואלים : „לאיזה שטיבל אתה הולך?״.
הואיל ולפנינו, בית-ועד מיוחד לטיפוס יהודי מיוחד, יש בפועל
זה „הלך“ („שכר-הליכה“) מן השייכות לחברותא, ולפיכך משתמ-
שים בו גם לשלילה. כשרוצים לומר על יהודי שפרש מן היהדות
אומרים : „אפילו לבית-הכנסת אינו הולך“. כלומר, ההילוך סימנו
התחברות אל גוף רוחני, אל הציבור היהודי. וכך מעידה ההליכה
ל„שטיבל“ עדות כפולה : ההתחברות עם כלל החסידים וגם ההת-
חברות עם השושלת — עם גור, עם אלכסנדר, עם ביאַלאַ וכו'.
כי אין „שטיבל“ סתם. לעולם הוא של מי שהוא, של העיירה
בה יושב האדמו״ר. והנה את היהודי הזה, את חסיד-פולין, זה
שהולך ל„שטיבל“ — את היהודי הזה נותן לנו יחיאל הופר, פרי
ביכורים הוא ועלינו לברך עליו.

הסיפור „ר' תנחום“² עניינו „שטיבל“ אחד של חסידי אלכ-
סנדר בוואַרשה. במניין חסידיה שנייה היתה אלכסנדר בפולין

2 יחיאל האַפּער: „ר' תנחום“, י. ל. פרץ פּערלאַג, ישראל, 1966, עמ' 218.

הרוסית לאחר גור ; והאיפרכיה שלה לודז' וסביבותיה ובהן גדולי חרושת-האריגה ונגידיהן. חסידות אלכסנדר לבה נדיב ודעתה רחבה ונועם בהליכותיה וגדולה החברותא בציבורה. אחוות-חסידיים זאת אתה מוצא בר' תנחום של הופר, שהמסופר בו קולח בשני צינורות : מקצתו נאמר בשם המחבר, מזכרונותיו ומרשמיו בימי ילדותו בבית אביו ; ומקצתו תיאור מן החוץ המעלה את החזיונות במישרים ואין קולו של המחבר מתעכב במפורש במתור-אר. והנה קילוח בשני צינורות הפוכים הללו שבהרצאת הדברים סכנה גדולה היא, הואיל ומביאה לידי טלטול ושניות המפלגים אותה מתוכה. צריך לומר לשבחו של הופר שעל הרוב הוא יוצא בשלום מן הסכנה הזאת. ואם לא עלה בידו, ואולי גם לא השתדל, למזג שתי רשויות הללו, על כל פנים פייס את שתיהן ואינן נוגדות זו לזו, ובמקומות רבים רשותו של המספר ובית-אביו וזכרונותיו מוסיפים קריבות וחמימות במסופר והן המשככות והמפיגות את צער הירידה וכיעורה של גסיסה זו. כי השעה בסיפור שעה קשה לחסידות בווארשה. היה כרך זה מרכז-חרושת גדול בכל ענפי ההלבשה וההנעלה ובכל מעשי-סידקית, וכל השווקים הגדולים פתוחים לפניהם, ורבבות בני-הנוער, בנים ובנות, נוהרים לבתי-חרושת ומלאכה הללו, ומשהיו לפועלים התחברו גם לאגודות מקצועיות וגם רבים היו חברים ל„בונד“ ול„פועלי-ציון“, וממילא נסתלקה מסורת האבות ונשתנו המלבושים והמנהגות — קצרו המעילים ונתגלחו הזקנים, והבנות מתקשטות ומטיילות בפר-הסיה שלובות-זרוע עם בחירי-לבן. רצוני לומר, פתאום נתפקקו כל חוליותיה של שלשלת הדורות. ושעה זו של פירוד-לבבות שבין אבות לבנים שעתו של הסיפור „ר' תנחום“.

כנגד חומרת השעה יש צמצום במקום ושלושה היו — דירת ר' תנחום ובני-ביתו, ה„שטיבל“ האלכסנדרי ובית אביו של המספר, נגיד ונדיב-לב, ור' תנחום עושה אצלו כבתוך שלו, כי שניהם חסידיים ב„שטיבל“ אחד. פעם אחת בלבד מרחיב הופר יריעתו ונותן לנו את החוץ בכללו — התהלכה של „פועלי-ציון“ בא' במאי בפרוורים היהודיים. אלא גם כאן העיקר אותה גוזזטרה של אבי

המספר בה אתה מוצא גם את ר' תנחום, השומע את קול בנו יוס'לה שיצא לתרבות רעה והוא מגדף את העומדים בגזזוטרחה מתוך התהלכה. צמצום זה במקום מפנה את המתרחש אל פנימיותו והוא הנותן לנו את החדש הזה — את היהודי של ה„שטיבל“.

ר' תנחום אף על פי שיתום היה וגדל בבית דודו, ישב ב„שטיבל“ על התורה ועל העבודה והיה ללמדן ולחסיד חשוב. שוטה לא היה וגם בטלן איננו, אבל בעמידתו כלפי החיים יש מקצת מן אזלת־יד ומקלות־דעת, ואינו מבחין כל צרכו בנעשה סביבותיו, אף על פי שבעיני רוח מיושבת דעתו ומבין דבר מתוך דבר. לכאור־רה, שיחקה לו השעה. נתחתן עם בת חסיד חשוב וסוחר גדול, שקצב לו אלף רובל נדוניה והניחם בבנק על שמו וגם שלוש שנים יהא סמוך על שולחנו. אלא שחותנו תקיף ורמאי היה ולאחר החתונה הוציא מידו במרמה את הנדוניה, ואת הישיבה בביתו היקשה עליו, מתוך שהשפיל אותו בעיני זוגתו, ועל כרחו הוא יוצא לרשות עצמו וידיו ריקות, ואין לו אלא אשה זו שנכנעת לאביה התקיף. ואף על פי שבפירוש לא נאמר, יש בין הבת לאביה יותר מסמכות וכיבוד ואפילו יותר מאהבת בת לאביה. זוגתו של ר' תנחום משועבדת לאביה, ובמסתרים מתגעגעת היא לבעל כמור־תו, ולפיכך עושה היא יד־אחת עם אביה ומעליבה את ר' תנחום ונהנית מעלבונו. ורגש מעוות זה, הרוחש בחשאי באויר שבין ר' תנחום לזוגתו, מביא מאַרה לביתו שהזמן אינו משתיקה. ואף על פי כן ילדה לו זוגתו, בלא קירוב־לבבות ובתוך הטינה והמריבה, שבעה ילדים, והעוני והדחקות מרבים את השנאה ביניהם.

אלא ככל שהאויר מתרוקן מחמימותו של בית ואשה ובנים ובנות, כל כך שוקע ר' תנחום יותר ויותר בתוך האחוה־החסידית שב„שטיבל“ ושבתית אבי המספר הסוחר העשיר איש־חסדו. הנגי־דים והסוחרים אין שעתם פנויה אלא ביום השבת, ושלא יהא ה„שטיבל“ שומם בימי־חול צריך הוא לאברכים הללו שיושבים ולומדים, הואיל ומזונותיהם בבית חותניהם ועדיין אין עול־פרנסה דוחק עליהם; וצריך הוא לכמה וכמה חסידים מובהקים שישי־

בתם ב,,שטיבל" קבע וגם פרנסתם בו, שכן שליחים הם לנגידים לכל דבר וגם כל דאגות ה,,שטיבל" דאגתם. מאנשי,,שטיבל" אלה היה גם ר' תנחום, לאחר שזוגתו משחירה פניו ועושה ביתו לגיהנום גם ביום וגם בלילה.

אין רצוני לומר, שחסידי־קבע אלה שקועים כל ימיהם בדברי־חול ובשיחות בטלות וברדיפה אחרי פרנסה. לעתים קרובות, כשדעתם נוחה עליהם משנסתלקו מהם הדאגות והייסורים, עוסקים הם בדברים כבדי־ערך ורבי־אחריות ומתעסקים בחסידות טהורה וכל מידותיה. לפיכך אי אפשר לומר, כי יחיאל הופר מתאר חיי חסידים ואינו עוסק בחסידות ועולמה הרוחני, העילאי. אי אפשר לר' תנחום, או לחברו ב,,שטיבל" ר' זלמן (יש להופר סיפור שהוא דיוקנו של ר' זלמן) ובדומה להם, שהם עמודי־התווך של ה,,שטיבל" ועליהם חסידות אלכסנדר עומדת, שלא יהיו שוק־לים וטרים בפרשה זו לכל עומקה. ואביא שורות אחדות מוויכוח שבין ר' תנחום לר' זלמן ויעידו על כך :

— כך, אמר ר' תנחום ונאנח, יודעני, זלמן, שאיני מוחזק בעיניך בעל־מדרגה ; אבל להווי ידוע לך, כשאתה קל, גם עף אתה למרומים על נקלה...

— איני מבין אותך, תנחום, מדבריך יוצא שדווקא חביבים עליך יהודים שאינם בעלי־מדרגה ?

— רצוני שתבין אותי, זלמן, מדרגה זוהי דרגא, בדומה למין פרס. אבל חייב יהודי לעשות הכל שלא על מנת לקבל פרס. תכלית של כל מעשה — עשייתו. מצווה אינה המצווה גופה אלא עשייתה. אין המצווה שבידך תפילין, אלא שמניח אתה תפילין ; לא שבר־שותך סוכה אלא שיושב אתה בסוכה. שכן אם יהודי קונה לעצמו תפילין ובונה לעצמו סוכה, אבל אינו מניח תפילין ואינו יושב בסוכה, הרי אינו אלא בבחינת ,,ובוצע ברך נאץ ה'". ,בעל־מדרגה — משך ר' תנחום דיבורו — הוא יהודי שהוא בעליה של מדרגה, ויהודי אינו צריך להיות אדון על שום דבר אלא על היצירה־הרע בלבד, כידוע."

אין רצוני ליתן במיטה סדומית של רשימה קצרה כל המת־

רחש והמתהווה בסיפורו של יחיאל הופר. תקוותי, שסיפור זה יינתן בקרוב לקורא העברי בלשוני,³ אבל על עוד פרט אחד אי אפשר לי לוותר. המאָרה שבבית ר' תנחום והיד־אחת שעושה כנגדו זוגתו עם הבנים שעזבו תורתם ויצאו לתרבות רעה ולהפקרות והיו פוע־לים בבתי־החרושת וניתקו את שלשלת הדורות⁴ – מאָרה זו מא־ריכה את ישיבתו של ר' תנחום ב„שטיבל“ ובבית איש־חסדו, עד שהוא מגיע לפרישות גמורה מאשתו.

פרקי פרישה בסיפור זכות גדולה לכוחו המתאר של הופר; וסימן יפה למספר עלילה זו שבפרקים האחרונים של סיפור. על הרוב הללו עיפים ויגעים אצל המספרים. אלא הפרישה הזאת אינה מאורע שאירע לפרט, סוד כמוס בחדר־משכבו ובחדרי לבו. אין באחוּוה־החסידיית שב„שטיבל“ החסידי חציצה זו שבין דאגת פרט ודאגת כלל, שבין דברים של יחיד לדברים של רבים. כאן מעו־רבות הרשויות. וכשר' תנחום פורש מאשתו, הריהו תלמיד־חכם השרוי בלא אשה, וענין זה ענין הכלל הוא, וכל החברים דנים במאורע זה, נושאים ונותנים עם האשה וכל ה„שטיבל“ נרעש ונרתח.

כאמור, נאים פרקים אלה. נאה העלבון הנשיי שבאשתו של ר' תנחום לאחר שפרש ממנה והעתיק יצועיו לחדר־הבנים. זהו עלבון רב־פעלים המשנה כל מזג זוגתו ומנהגיה. הכניס בה גינדור ואפילו תביעה־בפה, וסופו שמתגלגל במרץ עסקני במסחר ובמיקח־וממכר. נאה עקשנותו של ר' תנחום, עקשנות שתקנית ורבת־כוח, ויש מתחתיה כל הצינה והקמצנות שהיו מנת־חלקו כל ימיו בחדר־משכבו. אבל נאה גם סירובו לגרש את אשתו. עד שבא המוות וגאל את הכל.

3 בינתיים אכן תורגם הספר לעברית בידי אליהו פורת ז"ל וחיים פלג ויצא לאור בהוצאת עם עובד, ת"א, תשכ"ט.

4 כשאבי־המחבר מנחם את ר' תנחום, שלא כלו כל הקצין הואיל ואין גיגוד בין תורה למלאכה, אין ר' תנחום מקבל גיחומים הללו. הוא מבדיל בין בעל־מלאכה לפועל בבית־חרושת; בזה המשך הדורות באפשר, שכן מצינו יהודים יראי־שמים וחסידיים גאמנים והם נגרים או סנדלרים. אבל פועל בבית־חרושת על כרחו מתחבר לאגודה אחרת ואחוותו אחרת ושלשלת הדורות נתפקקו חוליותיה.

בעצם עם פטירתו של ר' תנחום בא הסיפור אל סופו. „ומבי-
תנו הלך אחרי מיטתו עד מקום מנוחתו-עולמים — אבא שלי
לבדו.“ כאן, אחר פסוק זה סוף הסיפור. וספק אם מוסף זה בגולה
רחוקה, במחנה אחד נידח בצפון רוסיה, במקום שנזדמנו בן הנגיד
(המספר) איש-חסדו של ר' תנחום ; ספק, אני אומר, אם יש צורך
במוסף זה המסיים. אבל קשה היה להופר לדלג על החורבן.
על כרחו הוא מוסר הודעתו : וי ונהי ! כל החיים האלה, כל אלפי
ה„שטיבל'ך“ האלה שבוארשה עם רבבות רבבות חסידיהם אבדו
ואינם ; אין ר' תנחום ואין ר' זלמנים ואין „שטיבל'ים“, אין
מאומה — הכל תמו נכרתו.

בלא מסירת הודעה זו אי אפשר לו להופר לסיים „ר' תנחום“
שלו.

בנתי לרעך מרחוק, יחיאל הופר !

ש ל מ ה צ מ ח